

**НАУКА В ХУДОЖЕСТВЕНАТА ЛИТЕРАТУРА –
ТРИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ОТ ТРИМА УНГАРСКИ АВТОРИ**
Стефка Хрусанова

Според духа на нашето време, за който ценностите са важни, дискусиата за мястото на науката в нашата култура не е просто нещо конвенционално. Трябва да се обърне внимание не само на начина, по който науката и технологията са променили човешката околна среда — оттам — гледната точка на писателите; а и да се разгледат посланията, които идват обратно от литературата към науката. Писателите носят на науката свежестта и качеството на мисленето, които учените трябва да приветстват. Науката, от друга страна, носи на поетите и писателите — преминавайки през всички езици, — общи теми, които се вплитат в тъканта на съвременния ни свят. Теми, с които всички се сблъскват на определен етап, по-точно — резките и дълбоки промени, които донесе на обществото научният прогрес.

Затова е очевидно, че науката и литературата ще установяват диалог, който не е просто случайна среща. Проучванията от позицията на различни идеи и гледни точки носят полза, която би обогатила всички нас. Като събираме тези различни стремежи, а не ги изолираме в отделни сегменти, демонстрираме и единство на културата. Навярно най-конструктивният аспект на отвореността в днешно време е осъзнаването, че всичко, което правим, е част от цялото, и че разбирането на по-широката картина е абсолютно необходимо и за най-тесните специалисти. За да могат да си отговорят на множество въпроси, например: Как човечеството ще оцелее в главоломното състезание към по-добро бъдеще? Науката трябва правилно да разбере своето предназначение да служи на човека. Въпросът “как се превърнахме в консуматори” придобива все по-големи размери — дали това е предметът на съвременната литература? Кои ще бъдат героите на нашето време — откривателите или ползвателите? Със сигурност и учените, и писателите могат да отговорят. Всеки от тях описва действителността по свой начин, опитва се да разбере тайните на природата по свой метод. Навярно в еднаква степен осъзнават и движещата сила на мечтите, и математическата сложност на опитите да се улови поне част от красотата на природата. Литературата има важна роля в културната ситуация: трябва да се справи с предизвикателството да изрази търсенията и надеждите на нашето време със силата на емоциите и с мощта на знанието.

Нека да погледнем как някои съвременни унгарски автори интерпретират тази необходимост в произведенията си, които са станали достъпни за българските читатели чрез превода. Ще обобща накратко наблюденията си от моята практика за отношението на Ищван Вьорьош, Ласло Мартон и Петер Зилахи към все по-интензивното влияние на научните открития и факти върху работата на писателите и как тяхното образование се отразява на творчеството им. Най-характерната им обща черта е, че имат особено пристрастие към философията, както и към биологическите науки. Но тук няма да се спирам на въпроса за превеждането на философска и друга терминология, а ще дам примери от следните произведения в мой превод на български език: Ищван Вьорьош. Изповедникът на Швейк (2009); Ласло Мартон. Сенчеста главна улица (2007); Петер Зилахи. Три плюс 1 (2010).

Ищван Вьорьош (завършил унгарска и чешка филология) често създава творби, които са паралелни с някое негово научно изследване или идея. Самият той признава, че когато преподавал материала за смъртта на Ян Хус на кладата, написал новела по исторически източник. Или когато правил сравнение на творчеството на Ян Колар и Даниел Бержени, посветил разказ на тази тема, в който се говори за срещата на двамата поети в Буда.

Основата на романа му “Изповедникът на Швейк” е една пиеса. Но за написването ѝ Вьорьош използва идеите на чешкия философ Карел Кошик, който описва срещата на Йозеф К. и Швейк на Карловия мост. Вьорьош развива от позицията на собствените си инвенции темата за детството на Швейк, като много често повествованието му преминава в научна фантастика, например препратките към романа на Кафка “Метаморфозата”:

“... утринната светлина блесна в лилаво на гърба му, той разтвори крилата си и бавно

се издигна във въздуха. Още не се беше опитвал да лети. Мислеше, че не може.

Плясък на крила изпълни двора, обитателите на блока се изплашиха и като дърпаха пердетата, се взираха в страшния здрач. И тогава го видяха. Видя го госпожа Самса от прозореца на слугинската стая, където се беше оттеглила да спи, защото казваше, че не понася хъркането на съпруга си, видя го и Швейк от кухнята си, където все още гореше малко кандило, тъкмо пишеше стихотворение, че заминава за Африка и се оженва за горила, видяха го смаяните съседи, една осемдесетгодишна леличка се разплака, една слугиня запя псалми. Бавно и спокойно се издигаше нагоре. Размахът на двете му покривни крила надхвърляше метър и половина, по черния хитин пробягваха червени и сини отражения, копринените му крила работеха с бръмчене, висящото на тях вретеновидно бронирано тяло се издигаше, издигаха се тънките, подвити крачка, а напред стърчеше една изненадващо разумна глава. Макар че от нея изпъкваха играещите в лилава светлина фасетни очи, можеше да се познае, че това е Грегор, изчезналият Грегор, за когото говореха, че е станал свещеник, дори бил станал член на някакъв строг монашески орден. Това, което съседите виждаха сега, по-скоро потвърждаваше, отколкото опровергаваше тези догадки. Безспорно чудо беше, че Грегор лети.”

Философията винаги дава важна основа за литературните произведения на Вьорьош. В романа си в стихове “Хайдегер, пощенският служител” (2003) използва философията на Хайдегер и различни източници за него. Подобни примери са налице и в други негови оригинални творби, а претворяването им изправя по принцип преводача пред сложни научни асоциации.

Илюстрация за ролята на науката в произведенията на Ласло Мартон (завършил немска филология и социология) е романът му “Скривалището на Минерва”, където някои научни открития от началото и средата на XIX век (фотографията и хипотезата за изстиването на Слънцето) се сблъскват с други следствия и отзвучия на Просвещението — с неговата метафорична система за светлината или практиката на наблюдение на гражданите от страна на тайната полиция.

Според Мартон науката и научната мисъл е огромна вдъхновяваща сила за писателите. Колкото повече научни факти знаят писателите, толкова по-голямо пространство се разкрива за фантазията — за фикцията и за въображението. А в романа “Сенчеста главна улица” са използвани постиженията на унгарската социология между двете световни войни, дори в някои части текстът имитира по-важни произведения, например „Безмълвна революция“ от Имре Ковач, „Пъстра беднота“ от Золтан Сабо, „Буреносец“ от Геза Фея. Основната концепция на романа — “обективността на разказваческия произвол” според самия автор — не е нищо друго освен превод на научната таксономия на формалния език на епиката... Композицията при Ласло Мартон е стройна, дори най-сложните сюжетни връзки са така балансирани, че всичко е логически свързано в цялост от множество посоки и ефектът от написаното като че ли е много точно изчислен предварително.

“От опит може отново да се очаква силно роене на майски бръмбари, затова тази годи_на властите с особена грижа проверяват дали стопаните надлежно изпълняват законовата разпоредба по отношение на задължението за изтребване на майските бръмбари и отделно предупреждават и стопаните, и собствениците на чифлици с всички подръчни средства и по всякакъв начин, с всички сили да унищожават този изключително опасен вредител. Както е известно, усилията за събиране на вредителите са най-ефикасни в ранните утринни часове, когато бръмбарът неподвижно се е вкопчил в клоните и в издънките, така всеки унгарец, който стане по-рано от вредителя, ще предотврати едновременно с унищожаването на всяка женска продължаващото с години дъвчене на безброй ларви и опустошаване на корените в почвата, и с това не само ще окаже безценна услуга на народното стопанство, но ще допринесе и на общественото поле за прочистването на унгарската земя. Събраните бръмбари убиваме с вряла вода и чрез добавяне на мергелна почва приготвяме от тях тор или като ги изсушим и смелим, използваме така образувалия се отпадъчен продукт като фураж за домашни птици...”

Мартон и Вьорьош стоят доста близо един до друг по философските си обобщения и търсения, изразени по оригинален начин чрез таксономичното описание на животински видове, които се превръщат в литературни герои. А Петер Зилахи е изкушен от още повече науки. От биографичната му справка разбираме, че в университета е изучавал пет специалности:

философия, история, антропология, езиковедие, англистика. Сам признава, че отначало е искал да стане учен, а не поет или писател. Книгите му са пълни с научни факти и термини, които проверява многократно, преди да ги включи в произведенията си, черпи сведения от много източници. Когато пише “Последният прозорец-жираф” (прев. 2001) е във връзка с около десетина учени, с които непрекъснато съгласува наблюденията и заключенията си. В много от рецензиите за него в чужбина се говори, че книгата му може да се използва и като източник на информация. В повечето от есетата в “Три плюс 1” фактите отговарят на изискванията, например описанието как героят на разказа основава унгарска колония на Антарктида.

“Малко знаем за Есперанца. А пък на пръв поглед почти не се различава от което и да е градче в Алфьолд. Има кръчма, черква, гробище и колония пингвини. Портокаловожълти колиби на покрития със сняг залив Надежда. По скалите на брега лежат тюлени, на главната улица позират пингвини. Естествено разделение според законите на фотогенетиката. Кой не обича пингвините? Протягат човки. Колко сладко! Един милион деца от детската градина ситнят по брега и се гмуркат без учителки, на воля, като птици. Есперанца е сафари и Дисниленд. Пингвинът Адели, както малкото дете, не може да говори, по-скоро тича, отколкото върви, води го въодушевлението, междувременно се клатушка, един тананикащ си джобен голем, препъва се на всяка крачка, ако има в какво...”

...В аржентинските проспекти брегът на Антарктида е един умерено топъл летен ден с малки тюлени, които се гонят по ледените блокове. Останалите триста шестдесет и четири дни от годината са чиста случайност. Пингвините идват само да летуват. През зимата излятата върху прозореца вода замръзва във въздуха. Най-голямото животно, което прекарва тук цялата година, е не по-голям от сантиметър комар без крила. И човекът...

...Забелязах колко прилича морският слон на нашите сиви слонове. А буревестникът е същинска дропла. Пингвините лесно запълват липсата на птици, при това много по-успешно могат да се викат на двора с „пи-пи”. Пингвинът не може да отлети, снася по-големи яйца, отколкото кокошката, обаче от сутрешното кукуригане трябва да се откажем. Поради суровите атмосферни условия напомня на пътешественика на родината ни след татарското нашествие. По думите на Ади „няма тук цветя” и угарът е толкова голям, колкото не ни посрамва. Всичко необходимо за унгарското възкресение.

Издълбах върху един камък на брега: „Унгария не е била, а ще бъде”, а на скалите изписах с бели бивни името на града ни. Вечер блести красиво на полярната светлина.”

Авторът си задава въпроса какво означава в днешно време нещо да е научен факт и какво е значението на фактите, ако например ги сравним с възгледите от преди 30 или 100 години. За него е напълно излишно да споменава взаимното влияние между науката и художествената литература, то се подразбира. На практика въпросът е винаги един и същ — каква тежест има написаното и авторът може ли да пише. Може да се каже, че според многостранните си интереси Петер Зилахи е ренесансова личност. А с Ласло Мартон се родее по стремежа си към максимална прецизност на изложението.

Биха могли да се дадат безкрайно много примери от произведенията на тези писатели, доказващи необходимостта от разширяване и задълбочаване на диалога между авангарда на науката и художествената литература, който да ги обедини в по-висока култура. Важна задача на преводача е да предаде точно на родния си език научните описания, за което е необходимо освен добра подготовка по езика да притежава и познания в областта на най-важните научни дисциплини — а това е част от неговата култура.

Цитирана литература

ВЬОРЬОШ, Ищван. Изповедникът на Швейк. Прев. от унг. Ст. Хрусанова. С., Фондация “Изкуство срещу насилието”, 2009, с. 309.

ЗИЛАХИ, Петер. Три плюс 1. Прев. от унг. Ст. Хрусанова. С., “Ерго”, 2010, с. 57, 58, 61.

МАРТОН, Ласло. Сенчеста главна улица. Прев. от унг. Ст. Хрусанова. С., “Български писател”, 2007, с. 66-67.